

УДК 81'42+811.111

ВИЗНАННЯ ПРОВИНИ ТА ВИБАЧЕННЯ У РЕПЛІКАХ ПЕРСОНАЖІВ АНГЛОМОВНИХ КІНОФІЛЬМІВ: ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Горбачова Н. І.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню порушення рольових очікувань у діалогічному спілкуванні між мовцями з асиметричними статусами. Розглянуто використання тактики визнання провини і тактики вибачення, застосування яких знижує статус адресанта і підвищує статус адресата, а саме підлеглого. Виявлено актомовленнєві особливості реалізації вказаних тактик.

Ключові слова: асиметричні статуси, керівник, підлеглий, тактика вибачення, тактика визнання провини.

Горбачёва Н. И. Признание вины и извинение в репликах персонажей англоязычных кинофильмов: прагмалингвистический аспект. Статья посвящена исследованию нарушений ролевых ожиданий в диалогическом общении между говорящими с асимметричными статусами. Рассмотрено использование тактики признания вины и тактики извинения, использование которых понижает статус адресанта и повышает статус адресата, а именно подчинённого. Представлены речевые особенности реализации указанных тактик.

Ключевые слова: асимметричные статусы, руководитель, подчинённый, тактика извинения, тактика признания вины.

Gorbachova N. I. Admitting guilt and apology in characters' remarks from English-language films: pragmalinguistic aspect. The given article is devoted to pragmalinguistic aspect of human speech. Taking into account that every human being spends much time at work it is topical to analyze communication between workers. The author of the article draws special attention to official communication between people with different statuses. The material for this investigation is taken from English-Language films as they reflect actions, behaviour and speech that are typical for real life. The article highlights violation of role expectations in dialogical speech between speakers with asymmetrical statuses. The usage of admitting guilt tactics and apology tactics in situations when they lower a chief's status and raise a subordinate's one are studied. Speech acts peculiarities of these tactics realization are presented. The conclusions of this research state that the given tactics can be used together and separately; they can also be combined with other tactics which enhance the status of the speaker who occupies a higher position at work such as justification tactics, positive self-esteem tactics or critics of interlocutor actions tactics. It is also shown that realization of these tactics is not always successful and doesn't help to rehabilitate the status in all the cases of their usage. The perspective of this research is to find typical lexical units which lower the status of the speaker with higher status.

Key words: asymmetrical statuses, chief, subordinate, tactics of admitting guilt, tactics of apology.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасні розвідки в царині прагмалінгвістики направлені на виявлення і аналіз того, як людина використовує мову в процесі спілкування. Прагмалінгвістичний підхід дозволяє виявити найбільш оптимальні із наявних в мові засобів, що використовуються для успішного впливу на слухача та ефективного досягнення поставленої мети в конкретних обставинах мовного спілкування [13, 327]. Позаяк значну частину часу людина проводить на роботі, важливим є вивчення міжособистісного спілкування керівника і підлеглого, яке базується на врахуванні конвенцій спілкування [18, 38], коли мовці керуються принципами людяності, поваги до особистості [15, 226].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча на офіційному рівні в англomовному суспільстві спілкування ведеться з дотриманням принципу ввічливості [18, 38], у певних ситуаціях спілкування можливі відхи-

лення від загальноприйнятих норм [4]. Аналіз індивідуального мовлення керівника і підлеглого в ситуаціях статусної асиметрії дозволяє виявити використання стратегій і тактик, які знижують статус керівника або підвищують статус підлеглого, а оскільки такі стратегії і тактики не достатньо досліджені, це обумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою розвідки є аналіз тактики визнання провини і тактики вибачення як таких, що знижують статус мовця з вищим статусом та відповідно підвищують статус слухача, який має нижчий статус.

Сформульована мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути особливості спілкування адресата та адресанта з асиметричними статусами; 2) проаналізувати можливість використання скриптів англomовних кінофільмів як матеріалу для даного дослідження; 3) виявити тактико-стратегічну специфіку реалізації тактики визнання провини і тактики вибачення в ситуаціях, які порушують рольові очікування.

У ситуації, коли адресант говорить, що він зробив щось неправильно, він визнає свою провину [19], таким чином реалізуючи тактику визнання провини,

© Горбачова Н. І. Визнання провини та вибачення у репліках персонажів англomовних кінофільмів: прагмалінгвістичний аспект

яка може супроводжуватися використанням тактики вибачення. У сучасних лінгвістичних розвідках широко представлений аналіз явища вибачення. Наприклад, досліджується вербалізація тактики вибачення [9, 304], причини її реалізації [7, 110] та етнокультурні особливості [2, 1044]. Використання формул вибачення є одним зі способів мовця коригувати стосунки, які були певною мірою ним зіпсовані і супроводжуються визнанням власної провини та почуттям емоційного розкаяння з приводу даної ситуації [14, 36]. У нашому дослідженні тактику вибачення розглядаємо як таку, що принижує статус адресанта і підвищує статус адресата та реалізується в експресивному МА вибачення [14, 68, 187].

Матеріалом дослідження є англомовні кінотвори, які реалізують спілкування з елементами корпоративної культури, оскільки вивчається саме асиметрія керівник–підлеглий [10, 93]. У розвідці ми розглядаємо кінодискурс як форму вербально-іконічної поведінки, яка пов'язана із ситуацією, часом, простором і культурою, а також має всі основні функції, які притаманні мові – інформативну, комунікативну, регулятивну і художньо-естетичну [8, 90].

Останнім часом спостерігаємо значний інтерес до дослідження кіно як емпіричного матеріалу для розвідок у різних напрямках лінгвістики [1, 152; 11, 344; 12, 92]. Необхідно зазначити, що кінематограф у цілому зображує безпосередньо прожитий досвід за допомогою різноманітних прийомів, передає культурну репрезентацію світу як засобами мови, так і зображенням поведінки та подій [10, 93], що і викликає інтерес лінгвістів. Персонажі кінодискурсу жанру драма/мелодрама є мімітичними, тотожними реальним людям, оскільки художній світ, у якому вони існують, відображає просторово-часові і географічні параметри, соціально-рольові стосунки [10, 93] і спілкування, які є характерними для реального життя [3, 84]. Отже, тотожними є їх дискурси і комунікативна поведінка в певних ситуаціях [10, 93].

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз реплік англомовних фільмів показує, що в певних ситуаціях мовці з вищим статусом реалізують тактики, які шкодять їхньому авторитету. Як бачимо з прикладу, Луїс, який помилково звільнив Рейчел за зраду фірмі, вимушений вдатися до *тактики визнання власної провини*:

Luis: *Fair enough. Uh, I made a mistake. You were unfairly punished. And I would like to officially just welcome you back.*

Rachel: *Thank you.*

Luis: *You're welcome* (Suits, Season 1, Episode 9).

Тактика реалізована мовленнєвими актами (МА) констативу, адресант експліцитно визнає власну помилку (*Uh, I made a mistake*) та роз'яснює, у чому вона полягає (*You were unfairly punished*). Як компенсацію, він запрошує Рейчел повернутися на роботу (*And I would like to officially just welcome you back*), вдаючись до тактики загладжування провини, реалізованої МА оферативу, що також принижує його статус.

Мовці з вищим статусом комбінують тактику визнання власної провини з тактиками, які можуть реабілітувати їхній статус, наприклад, з тактикою

виправдання, яка використовується комунікантами для вирішення непорозумінь: мовець намагається дати додаткову інформацію про обставини, які пояснюють його поведінку в минулому. Виправдання супроводжується прямим або непрямим визнанням вини [5, 139]:

Mike: *Oh, nothing. Uh, you know – just six hours, 1,500 pages, and I uh, I found your mistake.*

Harvey: *Yeah, you found the one mistake I made while drafting those bylaws a dozen years ago when I was two years younger than you. A mistake, by the way, that's gonna help me get rid of Stensland.*

Mike: (*whispers*) *Mistake* (Suits, Season 1, Episode 3).

Харві реагує на тактику докору Майка щодо помилки в документах, які були ним розроблені, комбінацією тактик визнання власної провини, що є вимушеним (*Yeah, you found*), яка нівелюється вказівкою на унікальність ситуації (*the one mistake I made*) і виправдання (*I made while drafting those bylaws a dozen years ago when I was two years younger than you*), що дозволяє йому пом'якшити ситуацію власного приниження. Оскільки Харві вважає себе знаним адвокатом, він реалізує тактику виправдання за рахунок применшення власної помилки і спробою знайти переваги в даній ситуації (<...> *that's gonna help me get rid of Stensland*), однак його тактика не зазнає успіху, оскільки Майк не приймає аргументів (*Mistake*).

Тактика визнання провини також трапляється в комбінації з тактикою позитивної самооцінки:

Mike: *Wow. I leave you alone for two days.*

Harvey: *This is my mistake. This is Halley's Comet. Take a good look. Because it won't happen again* (Suits, Season 1, Episode 7).

Харві зазнав поразки на певному етапі справи, яку він веде і ділиться ситуацією з Майком, на що той реагує тактикою іронії (*Wow. I leave you alone for two days*), чим підвищує власний статус. Харві визнає свою помилку (*This is my mistake*) і тактику визнання власної провини виражає МА констативу. Однак продовжує діалог тактикою виправдання, порівнюючи власну помилку з рідкісним явищем у природі (*This is Halley's Comet*) і реабілітуючи свій статус тактикою позитивної самооцінки, хоча і робить це імпліцитно (*Because it won't happen again*), використовуючи МА промісиву.

Наступна ситуація ілюструє комбінацію тактики визнання провини з тактикою наказу:

Luis: *You're right. I should have apologized. But don't you threaten me. I followed procedure to the letter and you have no basis for a lawsuit* (Suits, Season 1, Episode 9).

Луїс використовує тактику визнання провини (*You're right. I should have apologized*), однак відразу після цього вдається до наступальної тактики наказу (*But don't you threaten me*), чим підкреслює свій вищий статус. Проте у наведеному прикладі керівник повторно принижує власний статус тактикою виправдання (*I followed procedure to the letter and you have no basis for a lawsuit*).

В англійській мові є декілька формул вибачення: (*I'm*) *sorry* / *Excuse me* / *Pardon* (*I beg your pardon*), а також вирази зі словами *apology*, *apologies*, *apologize*, *regret*: *I owe you an apology* / *Please accept*

my apologies / I do apologize for... / I (We) regret [6, 212]. Найбільш часто вживаною мовною формулою вибачення є *(I'm) sorry* [16, 86], у тому числі між мовцями з асиметричними статусами.

Тактика вибачення може міститися в ініціалній репліці, як у ситуації, коли Мередіт підвищила голос на свого колегу, який має нижчий статус, але пізніше вирішує перепросити за це. У такому випадку вибачення є відтермінованим у часі:

Meredith: *Sorry for things that I said.*

Weber: *Ah, it's okay* (Grey's Anatomy, Season 13, Episode 8).

Як показує приклад, керівник використовує тактику вибачення в комбінації з тактикою визнання своєї провини (*Sorry for things that I said*) з метою продемонструвати жаль з приводу вчиненого [14, с. 42] і вказує на своє щире каяття. Реакція Вебера є типовою для офіційної ситуації – він поспішає запевнити Мередіт, що все гаразд, підвищуючи її статус (*Ah, it's okay*).

У наступному прикладі тактика вибачення реалізується у реактивній репліці головного лікаря Бейлі, для уникнення конфлікту з підлеглим, директором ординатури Вебером, який обурений запрошенням консультанту з навчальних програм без його відома:

Weber: *I just don't know why you wouldn't discuss it with me.*

Bailey: *I'm sorry. Look, she had an opening in her schedule, and I jumped at it. It happened very fast* (Grey's Anatomy, Season 13, Episode 7).

Підлеглий Вебер порушує статусні відношення, реалізуючи тактику критики дій керівника (*I just don't know why you wouldn't discuss it with me*), чим принижує статус головного лікаря. У реактивній репліці Бейлі не вдається до тактик, які б підвищили її статус, а, навпаки, принижує свій статус тактикою вибачення (МА вибачення *I'm sorry*), яка комбінується з тактикою виправдання, реалізованого у вигляді МА аргументативу (*she had an opening in her*

schedule, and I jumped at it. It happened very fast), що роз'яснюють й виправдовують поведінку мовця, та починається дієсловом у наказовому способі (*Look*) для привертання уваги слухача.

У певних ситуаціях вибачення може бути вимушеним і нещирим:

Rachel: *You need to apologize to me right now. Or I'm going to file a lawsuit against you first thing in the morning. <...> But if you don't think I have a basis for all the shit you've pulled over the years I've been here, think again.*

Luis: *I'm sorry. Okay?* (Suits, Season 1, Episode 9).

На завершальному етапі діалогу між Луїсом та Рейчел, коли вона продовжує використання тактики шантажу, він вимушений реалізувати тактику вибачення (МА вибачення *I'm sorry*), про нещирість якої свідчить наступна репліка (*Okay?*), що є запитом про задоволення вимоги слухача.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як видно з наведених фрагментів, використання тактики визнання провини і тактики вибачення, що є як щирим, так і вимушеним, дозволяє мовцю уникнути конфронтації, хоча і не виправдовує рольових очікувань слухача та понижує статус керівника. Аналіз емпіричного матеріалу виявив ситуації використання даних тактик у комбінації одна з одною, що підсилює ефект висловлення. Крім того, зазначені тактики можуть бути використані як ізольовано, так і в комбінації з тактиками виправдання, позитивної самооцінки, критики дій співрозмовника, коли мовець прагне реабілітувати власний авторитет і підвищити статус. Проте реалізація тактик, орієнтованих на зменшення власних іміджевих втрат, не у всіх ситуаціях є успішною.

Перспективу цього дослідження становить аналіз тактико-стратегічної організації висловлень мовців у ситуації спілкування керівника та підлеглого з метою виявлення типових лексичних засобів, які принижують статус мовця з вищим статусом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабчук Ю. Й. Гендерні особливості реалізації вигуків в емоційній спонтанній комунікації (на матеріалі художніх англійських фільмів) / Ю. Й. Бабчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – № 51. – С. 152–157.
2. Байгазакова А. М. Прагматика речевого акта извинения в английском и башкирском языках / А. М. Байгазакова // Вестник Башкирского университета. – 2010. – № 3–1. – С. 1044–1046.
3. Борисенко Н. Д. Обіцянка в персональному дискурсі британської драми / Н. Д. Борисенко // Мовні і концептуальні картини світу / [за ред. А. Д. Белової]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 51. – С. 83–89.
4. Ватолина Т. Г. Стратегии коммуникативного поведения персонажей в ситуации «межличностный конфликт» в англокинодискурсе / Т. Г. Ватолина // Концепт. – 2015. – № 8. – С. 21–25.
5. Волкова О. С. О тактиках толерантного речевого поведения в коммуникативной ситуации «конфликт» / О. С. Волкова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: «Языкознание». – 2008. – № 2. – С. 137–141.
6. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах / Т. В. Ларина. – М. : Издательство Российского университета дружбы народов, 2003. – 315 с.
7. Литвинова В. А. Коммуникативно-прагматическая специфика английского этического извинения / В. А. Литвинова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: «Языкознание». – 2015. – № 5. – С. 109–113.
8. Назмутдинова С. С. Пути достижения гармоничного перевода в кинодискурсе / С. С. Назмутдинова // Вестник Челябинского государственного университета. – Сер. «Филология». – 2007. – № 22 (100). – С. 86–91.
9. Передон Н. О. Особливості застосування тактики вибачення для досягнення гармонізації міжособистісної інтеракції / Н. О. Передон // Освіта і культура Волині : історія та сучасність : [матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (18–19 жовт. 2012 р., м. Луцьк)]. – Луцьк : РВВ Луцького нац. техн. ун-ту, 2012. – С. 304–308.
10. Плотникова С. Н. Человек и персонаж: феноменологический подход к естественной и художественной коммуникации / С. Н. Плотникова // Человек в коммуникации: концепт, жанр, дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград : Парадигма, 2006. – С. 89–104.

11. Рахматуллина А. Н. Фонетические и невербальные маркеры эксцентричности как типа речевого поведения (на материале британского кинодискурса) / А. Н. Рахматуллина // Преподаватель XXI век, 2012. – № 2. – С. 342–346.
12. Рибаківа О. Контекстуальні параметри комунікативного акту незгоди (на матеріалі англомовного кінодискурсу) / Олена Рибаківа // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2013. – № 18. – С. 91–96.
13. Степанов Ю. С. В поисках прагматики / Ю. С. Степанов // Изв. АН СССР. Сер. ЛиЯ, 1981. – № 4. – С. 325–332.
14. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ : [монография] / Н. А. Трофимова. – СПб. : Изд-во ВВМ, 2008. – 376 с.
15. Шатун В. Т. «Я – начальник, ты – ...». О менеджменте популярно и конкретно: Учебно-практическое пособие / В. Т. Шатун. – Николаев : Изд-во НГГУ им. Петра Могилы, 2005. – 344 с.
16. Aijmer K. Conversational Routines in English : Convention and Creativity / Karin Aijmer. – London & New York : Longman, 1996. – 268 p.
17. Brown P. Politeness – Some universals in language usage / Penelope Brown, Stephen Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
18. Leech G. Principles of Pragmatics / Geoffrey Leech. – L., N.Y.: Longman Linguistic Library, 1983. – 250 p.
19. Merriam-Webster. Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу]: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/statement>.